

ВЕЛИКИЙ РОМАН

Патрік
Зюскінг

ПАРФУМИ

Історія одного вбивці

2-ге видання, виправлене

Харків
«ФОЛІО»
2024

ЧАСТИНА ПЕРША

1

У вісімнадцятому столітті жив у Франції чоловік, який належав до найгеніальніших і найогидніших постатей цієї не бідної на геніальні й огидні постаті епохи. Саме його історію ми тут і розповімо. Звали того чоловіка Жан-Батіст Гренуй, і коли його ім'я, на противагу іменам інших геніальних потвор, таких як де Сад, Сен-Жюст, Фуше, Бонапарт та інших, тепер забуто, то, певна річ, не тому, що Гренуй порівняно із цими знаменитими монстрами був не такий зарозумілий, зневажливий, аморальний, одне слово, безбожний, а тому, що його геній і єдине його шанобство було обмежено сферою, яка в історії не залишає жодних слідів: нетривким царством запахів.

На той час, про який ми оце говоримо, у містах панував такий сморід, що його нам, сучасним людям, навряд чи й можна уявити. Вулиці смерділи гноєм, задвірки — сечею, коридори — гнилим деревом і щурами, кухні — затхлою пилюкою, спальні — масними простирадлами, вологими перинами та різким солодкавим духом нічних горщиків. Із камінів смерділо сіркою, із чинбарень — їдким лугом, із різниць — пролітою кров'ю. Люди смерділи потом і невипраним одягом, з їхніх ротів смерділо гнилими зубами, зі шлунків тхнуло цибулею, а від тіл, якщо вони були вже не зовсім молоді, — старим сиром, кислим молоком і гнійними болячками. Смерділи річки, смерділи майдани, церкви, сморід стояв під мостами й у палацах. Селянин смердів, як священник, підмайстер — як майстрова дружина,

смерділо все дворянство, навіть король — як хижий птах, а королева — як стара коза, і то влітку й узимку. Бо нищівній активності бактерій у вісімнадцятому столітті ще не було стриму, отож не було жодної сфери людської діяльності, творчої чи руйнівної, жодного вияву життя — коли воно народжується чи вже занепадає, — що його не супроводжував би сморід.

І, звичайно, в Парижі сморід стояв найбільший, бо Париж був найбільшим містом у Франції. А в самому Парижі, знову ж таки, було місце, в якому сморід панував аж надто нестерпний. Це місце між вулицями о'Фер та де ля Феронері, а саме на Кладовищі невинних. Протягом восьмисот років спроваджували сюди мерців із лікарні Отель Дью та навколишніх парафій, протягом восьмисот років день у день привозили сюди десятки трупів, звалювали їх у довжелезні могили, нашаровуючи в склепах та на звалищах кісток. І лише згодом, напередодні Французької революції, після того як кілька могил небезпечно обвалились і нестерпний сморід змусив жителів не просто протестувати, а повстати, цвинтар нарешті закрили і, закопавши мільйони кісток та черепів у катакомбах Монмартру, влаштували на тому місці ринковий майдан для торгівлі харчем.

Й ось тут, у найсмердючішому місці всього королівства, 17 липня 1738 року народився Жан-Батіст Гренуй. То був один із найспекотніших днів року. Спека, мов олово, висіла над цвинтарем, вичавлюючи в сусідні провулки тлінний чад, що віддавав гнилими кавунами та обвугленими ратицями. Коли почалися перейми, Гренуєва мати саме стояла біля рибної ятки на вулиці о'Фер і чистила рибу, яку нібито вранці виловили в Сені, але вона смерділа так, що її запах перевершував трупний. Проте Гренуєва мати не звертала жодної уваги ні на рибний, ні на трупний дух, бо її ніс геть отупів до запахів, а крім того, у неї боліло все тіло, і біль заглушав будь-яку чутливість до зовнішніх подразників. Їй хотілось одного: щоб уцух біль, — і вона намагалася якнайшвидше здихатися огидних пологів. Це

були в неї вже п'яті. І всі попередні завершалися тут, біля рибної ятки, і всі діти народжувалися мертві, а може, напівмертві, бо криваве м'ясо, яке з'являлося на світ, мало відрізнялося від рибних тельбухів, що вже лежали тут, та й жило не набагато довше, бо ввечері все разом скидали на хуру й вивозили на цвинтар або вниз до річки. Так мало статися й цього разу, і Гренуєва мати — ще молода, досить гарна жінка років двадцяти п'яти, у роті майже всі зуби, а на голові ще трохи волосся, і жодних серйозних захворювань, крім подагри, сифілісу та легкої форми сухот, — сподівалася ще довго прожити, може, п'ять чи й десять років і, може, навіть ще одружитися й народити справжніх дітей як шанована дружина якогось овдовілого ремісника чи когось такого... Отож Гренуєва мати чекала, аби все швидше скінчилося. І коли почалися перейми, вона присіла під своїм складаним столом і народила там-таки, як і чотири попередні рази, відрізавши пуповину новонародженого створіння ножем для риби. Але потім, від спеки та смороду, що подіяли на неї цього разу просто як нестерпний дурман — наче поле лілій чи тісна кімната, заставлена нарцисами, — вона знепритомніла, перекинулася на бік, випавши з-під столу на середину вулиці, де й залишилася лежати з ножем у руці.

Викрики, метушня, довкола вирячені очі, натовп кличе поліцію. Жінка з ножем усе ще лежить посеред вулиці, поволі приходячи до тями.

- Що з нею?
- Нічого.
- А що вона робить ножем?
- Нічого.
- А звідки в неї кров на спідниці?
- Від риби.

Жінка встає, кидає ножа й іде, щоб помитися.

І тоді, всім на диво, під столом починає кричати немовля. Зазирнувши туди, люди знаходять під роєм мух, між тельбухами

та риб'ячими головами дитя й дістають його. Міська влада віддає його одній годувальниці, а матір заарештовують. І, позаяк вона визнає свою провину й відверто признається, що мала намір залишити дитя вмирати, як робила це доти з чотирма іншими дітьми, на неї заводять справу, засуджують за багаторазове дітовбивство, а через кілька тижнів на майдані де Грев відтинають їй голову.

А в дитини на цей час уже змінилося три годувальниці. Жодна з них не хотіла залишати немовля в себе довше, ніж на кілька днів. Воно, мовляв, ненажерливе, ссе за двох, забирає молоко в решти дітей, а їм, годувальницям, треба заробляти, бо з одного немовляти не проживеш. Офіцер поліції, такий собі Ля Фос, зглянувшись над дитям, спершу хотів був віддати його до притулку для найд і сиріт, що на вулиці Сент-Антуан, звідки дітей щодня відсилали до державного сирітського будинку в Руані. Та оскільки тих крихіток носильники клали в ликові кошики й із суто практичних міркувань по четверо одразу, оскільки немовля Гренуй не було охрещене й навіть не мало імені, що його, як належало, треба було зазначати в довідці, оскільки з боку поліції було б негарно підкидати дитину до воріт збірного пункту, хоч це й допомогло б уникнути інших формальностей... Одне слово, з огляду на цілу низку труднощів бюрократичного й технічного характеру, які могли б виникнути, — а до того ще й квапив час, — офіцер поліції Ля Фос відмовився від свого першого наміру й наказав здати хлопчика до якоїсь церковної установи, обов'язково під розписку, і щоб там малого охрестили й вирішили його подальшу долю. У монастирі Сен-Мері на вулиці Сен-Мартен його нарешті скараскалися. Там хлопчика охрестили, давши йому ім'я Жан-Батіст. А позаяк пріор мав того дня гарний настрій, а його фонд милосердя ще не вичерпався, то дитя не відвезли до Руана, а вирішили вигодувати коштом монастиря. Його віддали годувальниці на ім'я Жанна Бюссі з вулиці Сен-Дені, пообіцявши за її дбання по три франки на тиждень.

2

Через кілька тижнів годувальниця Жанна Бюссі з кошиком у руках уже стояла перед брамою монастиря Сен-Мері, їй відчинив отець Тер'є, майже п'ятидесятирічний лисий чернець, який трохи пахнув оцтом і до якого жінка, ставлячи на поріг кошика, промовила:

— Ось!

— Що це? — поцікавився Тер'є, нахилившись над кошиком, принюючись і сподіваючись чогось їстівного.

— Байстря дітовбивці з о'Фер!

Панотець заходився порпатися пальцем у кошику, доки побачив обличчя сонного немовляти.

— А воно гарне. Рожеве таке, повненьке.

— Бо нажерлося моєї крові. Бо висмоктало з мене все до кісток! Але тепер годі. Далі можете годувати його самі козячим молоком, кашами та морквяним соком. Це байстря жере все.

Отець Тер'є був людиною добродушною. Він завідував монастирським фондом милосердя й розподілом грошей між бідними та нужденними. І хотів, щоб йому за це дякували й більше нічим його не обтяжували. Технічні подробиці викликали в нього огиду, бо подробиці — то завжди якісь труднощі, а труднощі — то порушення його душевного спокою, а цього він не міг терпіти вже зовсім. Він був сердитий на себе, що взагалі відчинив браму. Йому хотілося, щоб ця жінка забрала свого кошика й пішла додому, давши йому спокій. Він повільно випростався, втягуючи носом запах молока та овечої вовни, що йшов від годувальниці. Це був досить приємний запах.

— Не розумію, чого тобі треба. Справді не розумію, чого ти хочеш. Я тільки бачу, що цьому немовляті зовсім не зашкодило б якнайдовше побути біля твоїх грудей.

— Йому — ні. — процідила годувальниця. — Зате мені зашкодило б. Я схудла на десять фунтів, а їла ж за трьох! І заради чого? Заради трьох франків на тиждень!

— А-а, розумію, — промовив Тер'є майже з полегкістю. — То он воно що: йдеться знову про гроші.

— Ні! — вигукнула годувальниця.

— Ба так! Завжди йдеться лише про гроші. Завжди, коли стукають у цю браму, йдеться про гроші. Я можу тільки мріяти про те, що колись відчиню цю браму, а там стоятиме людина в якійсь іншій справі. Наприклад, щоб зробити щось приємне. Або щоб дати трішки фруктів чи жменю горіхів. Восени багато чого можна було б сюди принести. Скажімо, квіти. Чи якби хтось просто зайшов і промовив: «Слава Богу, отче Тер'є, доброго вам дня!» Та навряд чи я доживу до такого. Приходить як не жебрак, то торговець, а як не торговець, то ремісник, і якщо не попросить милостині, то обов'язково подасть рахунок. Я вже навіть боюся виходити на вулицю. Досить мені з'явитися там, як через хвилину вже цілий гурт вимагає грошей!

— Я не з таких, — промовила годувальниця.

— Але я хочу сказати тобі одне: ти — не єдина годувальниця в парафії. Є сотні таких, що аж із шкіри пнуться, аби прикласти це чарівне немовля до своїх грудей чи нагодувати його кашами та соком за три франки на тиждень...

— Тоді віддайте його одній із них!

— ...А з другого боку, недобре так попихати дітям. Хто знає, чи інше молоко буде йому на користь так, як твоє. Воно, щоб ти знала, звикло до запаху твоїх грудей. І навіть до биття твого серця, — і панотець знову глибоко вдихнув теплі запахи, що йшли від годувальниці. А помітивши, що його слова не справили на неї жодного враження, сказав: — Візьми поки що дитину додому. Я обговорю цю справу з пріором і запропоную йому платити тобі надалі по чотири франки на тиждень.

— Ні, — заперечила годувальниця.

— Ну добре, п'ять!

— Ні.

— Чого ж тобі ще треба?! — закричав отець Тер'є. — П'ять франків — це купа грошей за таку дрібницю, як годувати мале дитя!

— Я взагалі не хочу ніяких грошей, — відповіла годувальниця. — Я хочу позбутися цього байстрика.

— Але чому, любя пані? — здивувався Тер'є, знову шукаючи щось у кошику. — Таке на диво миле дитя! Таке рожевеньке, добре спить, не крикливе та ще й охрещене.

— Воно від диявола.

Тер'є нараз висмикнув руку з кошика.

— Не може такого бути! Абсолютно неможливо, щоб немовля було від диявола. Немовля — це ще не людина, воно не має повністю сформованої душі. Отже, диявола воно не цікавить. А може, воно вже балакає? Чи його пересмикує? Воно пересуває предмети по кімнаті? Чи від нього йде поганий дух?

— Та воно зовсім не пахне, — сказала раптом годувальниця.

— Ось бачиш! Це — найкраще підтвердження. Якби воно було від диявола, то напевне смерділо б.

І, щоб заспокоїти годувальницю й переконатись у власній мужності, Тер'є підніс кошика до самого свого носа.

— Я не відчуваю нічого дивного, — сказав він, приношуючись. — Справді, анічогісінько дивного. І все ж таки мені здається, що з пелюшок чимось пахне. — Він простяг кошика до жінки, щоб та потвердила його враження.

— Я не про те, — грубо відрубала годувальниця, відштовхуючи кошика. — Я маю на увазі не те, що в пелюшках. Його кал має запах. А саме байстрика не пахне.

— Бо воно здорове! — вигукнув Тер'є. — Воно здорове, того й не пахне! Тільки хворі діти якимось пахнуть, це ж знають усі. Усі знають, що дитина, хвора на віспу, пахне конячим лайном, та, в якій скарлатина, — старими яблуками, а сухотне дитя пахне цибулею. А це — просто здорове. Чи воно має неодмінно смердіти? Хіба ж смердять твої власні діти?

— Ні, — відповіла годувальниця. — Мої діти пахнуть так, як і мають пахнути людські діти.

Тер'є обережно поставив кошика на підлогу, відчуваючи, як у душі в нього здійснюються перші хвилі гніву на цю перекирливу жінку. У розпалі суперечки йому знадобились би обидві руки, щоб вільно жестикулювати, але він не хотів зашкодити немовляті. Тому заклав руки за спину, випнув до годувальниці своє повне черево й різко запитав:

— Отже, ти твердиш, нібито знаєш, як людське дитя, котре водночас є — про це я хочу неодмінно нагадати, оскільки воно охрещене, — дитям Божим, має пахнути?

— Так, — відказала годувальниця.

— Крім того, ти запевняєш, що коли воно не пахне так, як мало б пахнути на твою думку, — на думку годувальниці Жанни Бюссі з вулиці Сен-Дені! — що тоді це дитя від диявола?

Видобувши з-за спиною лівицю, панотець погрозово підніс до обличчя годувальниці вказівний палець, зігнутий знаком питання. Жінка стояла й розмірковувала, їй не подобалось, що розмова нараз перетворилася на теологічний диспут, де вона могла тільки зазнати поразки.

— Цього я аж ніяк не хотіла сказати, — відповіла вона ухильно. — Чи пов'язана ця справа з дияволом, чи ні — вирішувати вам, панотче, я на цьому не розуміюсь. Я знаю одне: мені моторошно від цього немовляти, бо воно не пахне так, як решта дітей.

— Ага, — промовив Тер'є задоволено й знову замахав рукою. — Отже, із дияволом ми з'ясували. Добре. Але скажи мені на ласку: як же пахне немовля, коли воно пахне так, як, на твою думку, має пахнути? Га?

— Добре пахне, — сказала годувальниця.

— Що означає «добре»?! — гаркнув отець Тер'є. — Багато чого пахне добре. Добре пахне пучок лаванди. М'ясо в супі пахне добре. Аравійські сади пахнуть добре. А я хочу знати, як пахне немовля!

Годувальниця завагалась. Вона, звісно, знала, як пахнуть немовлята, вона знала це надто добре, бо годувала, доглядала, колисала, цілувала їх десятки... Вона могла серед ночі знайти їх нюхом, цей запах немовлят завжди був із нею. Але їй ніколи не випадало описувати його словами.

— Ну? — гаркнув отець Тер'є.

— Та... — почала годувальниця. — Мені не легко сказати, бо... бо вони не скрізь пахнуть однаково, хоча скрізь гарно, панотче. Розумієте, ось візьмімо, наприклад, ноженята, вони пахнуть, наче гладенький теплий камінь... Ні, радше як свіжий сир... або масло. Так, справді, вони пахнуть, наче свіже масло. А на голівці, там, де звичайно буває вихрик, осьдечки, отче, де у вас уже нічого немає... — і вона легенько доторкнулася до лисини Тер'є, який від цієї зливи безглузких подробиць на мить аж онімів і слухняно схилив голову набік. — Отут, саме отут вони пахнуть найкраще. У цьому місці діти пахнуть карамельками, так солодко, панотче, так чудово, ви собі навіть не уявляєте! Той, хто понюхає там дитину, відразу починає її любити, байдуже — своя вона чи чужа. Саме так, а не інакше мають пахнути малі діти. А якщо вони так не пахнуть, якщо вони там зовсім не пахнуть, не пахнуть навіть так, як пахне холодне повітря, ось так, як оце байстря, тоді... Ви, отче, можете пояснювати це, як вам завгодно, але я... — І вона, рішуче підбгавши руки під груди й окинувши ненависним поглядом кошика, неначе в ньому були щурі, заявила: — Я, Жанна Бюссі, оце більше до себе не візьму!

Отець Тер'є повільно підвів схилену голову, кілька разів торкнувся пальцями своєї лисини, ніби поправляючи волосся, і підніс пальця до носа, замислено приношуючись.

— Мов карамельки?.. — запитав він, знов намагаючись говорити суворо. — Карамельки! Що ти знаєш про карамельки? Чи ти хоч раз їх куштувала?

— Куштувати не куштувала, — відповіла годувальниця. — Але колись я була у величезному готелі на вулиці Сент-Оноре

ЗМІСТ

Частина перша	3
Частина друга	102
Частина третя	145
Частина четверта	218